

РАДИВОЈЕ ШУКОВИЋ (Титоград)

ПРИМЈЕНА ВУКОВЕ ЈЕЗИЧКЕ И ПРАВОПИСНЕ НОРМЕ У ЦРНОГОРСКОЈ ШТАМПИ XIX ВИЈЕКА

Овај осврт на развитак стандардног језика у Црној Гори односи се на црногорску штампу XIX вијека, јер је само у том раздобљу питање примјене Вукових језичких начела и норми било актуелно.

Првенац црногорске штампе, алманах Г р л и ц а (1835—1839), излазио је у вријеме Вукова непосредног упознавања народних говора Црне Горе, њихових фонетских, морфолошких, па и лексичких особености. У тој фази извођења огромног културног подухвата пред Вуком је стајало крупно питање: како да се у мноштву народних говора, на широком језичком подручју, створи заједничка норма, прихватљива и обавезна за све који говоре тим језиком, са веома великом дијалекатском разуђеношћу и са знатним разликама у претходном развитку књижевног језика, како, према критеријуму распрострањености језичких појава и њихове „опће не правилности”, израђивати норму која се неће сасвим подударити са било којим локалним говором, па ни са „ерцеговачким наречјем” (како је Вук тада називао новоштокавски говор ијекавског типа, којим је и писао). Томе циљу углавном је и подређено Вуково испитивање језичких особености у Црној Гори.

Ако се са том фазом у Вуковој реформи језика и правописа, и са ондашњим периодичним издањима те врсте, упореди Његошев алманах, у редакцији ученог Херцеговца, филолога Димитрија Милаковића, могу се извести битније карактеристике језика и правописа у првој црногорској периодичној публикацији, што значи и стандардног језика у Црној Гори тридесетих година прошлога вијека:

Алманах Г р л и ц а прожет је вуковским духом, његова садржина узета је из народне историје и традиције, претежно црногорске, као што је и Вуков алманах Д а н и ц а (1827—1829) попуњаван прилозима из живота српског народа.

Иако у првом црногорском годишњаку нема похвалних ријечи о Вукову великом подухвату — заснивању културе на народној основи, нити пак о Вукову концепту реформе језика, као, нпр., у темишварском Б а н а т с к о м а л м а н а х у Димитрија Тирола (1827—1828), иако Вуково име није споменуто ни у једном од пет његових годишта, па ни тамо гдје се, у једном прилогу о дубровачкој ортографији, похвално говори о Људевиту Гају, нити је пак забиљежена појава Вукових пословица на Цетињу 1836, предјељење за народни језик у књижевности и директно је у њему исказивано. Уредник Милаковић, који је симпатије према Вуку отворено исказивао као студент у Пешти и Бечу, у алманаху за 1836. годину, објавио је фрагмент из драме Симе Милутиновића Д и к а Ц р н о г о р с к а, штампане на Цетињу 1835, с циљем да покаже како се то дјело „нашег похваљеног поете чистотом србског (готово црногорског) језика отликује од свије његовије до сада печатеније дјела”.¹

Мада је у годишњаку, писаном народним језиком, у којему „се налазе елементи рускословенског и руског језика, а можда нешто и славеносрпског”,² поштован аутентичан израз сарадника, са битним особеностима и црногорског и херцеговачког говора, ипак је предност дата Вукову херцеговачком нарјечју, што показују и уредникове биљешке, уз прилоге Петра I и уз народне десетерачке пјесме, о појединим цртама језика као језичким појавама нераспрострањеним и мало познатим. Уз особене изразе у тим текстовима: о п ђ н ц и (м. юпанци), п о б ј е г а, с р п с к и ј е х с т а р и ј е х к р а љ е в а х, и још неке, ознаке уредникове су обично: „о в а м о с е г о в о р и”, „о в д ј е с е ч у ј е”, „о в а м о у н а р о д у ч у ј е с е” и сл. Опредијењеност за источнохерцеговачки говор још јасније је исказана у Милаковићевом убенику Српска граматика састављена за црногорску младеж (Цетиње, 1838), у којему су општа правила изведена на основи херцеговачког говора, с тим што нијесу из норме елиминисане ни неке посебности црногорског говора — оне су сврстане у „о с о б и т а п р а в и л а”.

Наклоност према Вуковој ортографији не показује само чињеница што је Његош од Вука тражио слова љ, њ, ј да у новонабављеној штампарији објави Г л а с к а м е н ш т а к а, што је новим правописом штампана, 1835. године, његова пјесма С р б и н С р б и м а н а ч а с т и з а х в а љ у ј е, а годину дана касније цр-

¹ „Дика црногорска Симеоном Милутиновићем сочињена”, *Грлица*, 1836, 123.

² Др Драго Бујић, „Језик Димитрија Милаковића у *Грлицу* — првом црногорском књижевном алманаху”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 1978, 8, 269.

ногорски пасош и Вукова књига Српске народне пословице, већ и ортографија Грлице. Иако је писана старим правописом, њену азбуку, у првим годиштима, од Вукове дијеле само слова *љ, њ, и ј*, зато што су из ње елиминисани знаци без гласовне вриједности (*љ, ѝ*). То што су се ти знаци појавили у посљедњим годиштима Грлице мора се довести у везу са снажним отпором православне цркве и протестом званичне Србије (у којој је тих година Вуков правопис и званично забрањен) због правописних измјена у цетињским издањима. О томе свједочи и Његошево писмо кнезу Милошу упућено из Беча 1837. године, као одговор на писмо српског кнеза којим га је укорио што су се у Цетињској штампарији појавила „правила ортографическа сасвијем противно правилима ортографије књигопечатани црковни славенски књига нашег вјероисповједанија”.³ У том писму Његош је изразио жељу за заједничком правописном нормом, заправо, своју „неограничену радост да бисмо сви Славено-Срби, учинили међу собом једно правило књигопечатања, а особито Срби и Црногорци”.⁴

Када се у Црној Гори, која је, послје гашења Грлице, четврт вијека била без периодичних публикација, поново појавио алманах — црногорски годишњак *Орлић* (1865. године), Вукова језичка реформа умногоме је и нормативно била довршена. Упоредо са Вуком на томе је предано и зналачки радио Бұра Даничић. Његова *Мала српска граматика* (Беч, 1850), са нормама Вукова језика, појавила се исте године када је потписан *Бечки договор*, којим је за књижевни језик установљен штокавски дијалекат ијекавског изговора. Норма стандардног језика добила је широку научну основу у Даничићевим дјелима крајем педесетих, а посебно у првој половини шездесетих година, када је он, као професор Велике школе у Београду, имао толики утицај на студентску омладину, која је радила у земљи гдје још није било званичне подршке реформи језика, да су у њој, према ријечима Александра Белића, „владали Вук и Бранко”.⁵

Упоредо са примјеном Вукова правописа у настави Цетињске школе и у посебним издањима Цетињске штампарије (1864), а затим у црногорском годишњаку (стари правопис у службеној употреби, према списима црногорског Сената, задржан је све до 1868.⁶ године), на Цетињу је први пут покренуто питање језичке

³ Владика црногорски и брчки П. Петровић Његош, „Милошу Обреновићу кнезу Србије”, Беч, 15. јануара 1897, *Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша — Изабрана писма*, Београд, 1974, 54.

⁴ Исто, 54.

⁵ Александар Белић, *Вук и Даничић — једна паралела*, Београд, 1947, 188.

⁶ Први докуменат у Архиви Сената писан новим правописом је писмо архимандрита Висариона Љубише, упућено Сенату 2. августа 1868. године из Манастира Морача, у коме моли Сенат да му помогне код аустријске власти да добије редовни пасош. (Државни архив Цетиње, „Сенат”, 1868, бр. 66)

норме. Те прве расправе о правопису у основи нијесу одударале од битних Вукових начела, али правописна правила у њима нијесу била у свему подударна са ондашњом нормом стандардног језика: Покренута шездесетих година, та и слична питања јављала су се у цетињској штампи све до краја вијека. Суштину њихову чини однос између домаћег изговора и норме стандардног језика. Архимандрит Цетињског манастира, Херцеговац Нићифор Дучић, у приређивању књиге *Јуначки споменик*, збирке десетерачких пјесама војводе Мирка Петровића, задржао је неке језичке црте домаћег изговора, напуштене у дјелима Вука и Даничића.⁷ Са становишта досљедније примјене чистог народног „проишашаја”, црногорско-херцеговачког или само црногорског, он је поставио захтјев да се у стандардном језику прихвате облици тзв. ијекавског јотовања, типа *Ђевојка*, *Ђерати* иако је те облике Вук напустио још 1839. године, као и да се генитив множине пише са завршетком *-х* иако Вук није унио *х* у тај облик зато што је сматрао да му ту по етимологији нема мјеста. Дучић је тражио да се пише: *шљедујући*, *шљемеи* и слично, јер се *с* испред *љ* у црногорско-херцеговачким говорима претвара у *ш*. Своја правила он је досљедно примијенио у путописима и историјским записима објављеним у *Орлићу*. На тој линији, двије деценије касније, нашао се (1884. године) др Лазар Томановић, тада правник у Херцег-Новом, а касније уредник црногорских публикација. Позивајући се на Вука и његово правило *пиши као што говориш*, он се у часопису *Црногорка* (1884—1885) огласио као поборник чисте еуфоније у црногорској штампи, у свему подређене изговору у бокелско-црногорској и херцеговачкој средини. Томановић је у *Црногорки* употребљавао не само облике *ћешти* и *Ђеца*, *шћио* и *шњијег*, већ је тражио да се Вукова азбука употпуни знаком за особен изговор ријечи *сјекира*, *сјеме*, обиљежавајући умекшано *сј* знаком *ш'*. Такву еуфоничност он је примјењивао и на двије ријечи са једним акцентом, пишући *ш њим*, *з брда* и слично. У означеном правцу, крајем вијека, најдаље је отишао Буро Шпадијер, цетињски учитељ, који је споменуте и неке друге посебности мјесног говора, саопштио као норму стандардног језика у уџбенику *Српска граматика за трећи и четврти разред основнијех школа* (Цетиње 1900), чиме је изазвао полемику важну за досљедну примјену заједничке језичке норме.

Расправе о назначеним питањима језичке норме, заједно са Вуковим начелом о лексичкој чистоти књижевног језика, рефлектујући се и у штампи, доприносиле су ширењу знања из науке о језику, а и сазнања о основаности заједничке норме.

⁷ *Јуначки споменик* — пјесме о најновијим турско-црногорским бојевима, спјеване од великог војводе Мирка Петровића, Цетиње, 1895 (у Предговору).

Са својим правилима „чистог произношаја“ у црногорском годишњаку Орлић Нићифор Дучић је остао усамљен. Умјесто свођења језика у годишњаку на истовјетну норму, у његовој садржини заједнички језички именитељ је штокавски дијалекат ијекавског изговора. Друге особености у језику и правопису његових сарадника поштоване су — нијесу свођене у иста правила.

Тако, генитив множине именица различито се пише: у прилозима Нићифора Дучића досљедна је употреба знака *x* на крају тог облика (у тексту „Крштење потурчењака у Васојевићима од 1825. до 1857. године“: од запада и Бр да х, лијепијех по љ а х и р а в н и ц а х, Ср ба љ а х и српскијех ј у н а к а х), код Павлиновића, у тексту Староставне хџиге „Црна Гора“, срећају се облици: „спражевих кл а д а́“, мајка Н е м а њ и ћ а́, оних д н а а́“; истим графичким знаком обиљежава се овај облик и у прилозима Јована Сундечића, док се у приповиједи „Осветници и ли не вина ж р т в а, истинити догабај из живота херцеговачког“, С. Здравковића, генитив пише и без слова *x* и без графичког знака (извијање надгробних п ј е с а м а, турскијех г л а в а, неколико м о м а к а). Сличне разлике могу се показати и на примјеру употребе облика ијекавског јоговања. Ти облици употребљавају се, без изузетка, у текстовима Сундечића и Павлиновића, док се код Здравковића укрштају са нејотованим облицима (в и Ђ е т и, али и: н е д ј е љ а, г д ј е).⁸

Од Вукових правила јужног изговора у Орлићу је најмање одступања у прилозима Јована Сундечића, уредника који је годишњаку дао ауторско обиљежје. Правопис у њему претежно је етимолошки зато што су, и на садржину годишњака, па и на језик, знатног утицаја имали правци народног препорода у Далмацији, окупљајући се око црногорског годишњака у циљу ширења идеје „словинства“ или „славјанства“, уздигнуте над идејама вјере и народности. У тако програмски усмјереном годишњаку равноправност два писма, ћирилице и латинице, остваривана је тако што су у ћириличној публикацији поједини текстови штампани латиницом, а уредник Сундечић то потврђивао и стиховима: „Мен’ је абецеда / ко азбука баш / Јер објема пише / Ц’јео народ наш”.⁹

У штампи седамдесетих година, у првом црногорском листу Црногорац и првом књижевном часопису Црногорка, све више је испољавана тежња да се примијени општа норма стандардног језика. У листу Црногорац, који је изражавао тежње најнапреднијег дијела грађанства у нашој земљи, као и у другим ондашњим независним политичким и књижевним листо-

⁸ Види: Нићифор Дучић, „Крштење потурчењака у Васојевићима од 1825. до 1857. године“, *Орлић*, 1866, 21—28; М. Павлиновић, „Староставне књиге — Црна Гора“, *Орлић*, 1867, 62—74; 1868, 23—33; 1870, 25—35; Ј. С. Здравковић, „Осветници или невина жртва — истинити догабај из живота херцеговачког“, *Орлић*, 1868, 48—64.

⁹ Ј. Сундечић, „Црнице из мојега живота“, *Орлић*, 1866, 56.

вима, који су, дјелујући на унапређивању народности под лозинком на основу истине а помоћу науке, стварали и култ народног језика, израз је лексички чист, што је, од тада, и битна одлика црногорске штампе XIX вијека. У ужем сарадничком кругу листа Црногорац (који су чинили извањци — уредник Сима Поповић, професор Милан Костић, учитељи Цетињске школе Шпиро Ковачевић и Гаврило Пешић) готово досљедно су примјењивана Вукова правила за јужно нарјечје, с тим што су употребљавани у придјевској и замјеничкој промјени, а по аналогiji и у многим другим ријечима, само облици типа појединијех, другијех. Како је лист имао дописнике из наших крајева изван ондашње Црне Горе — из Боке, Херцеговине, Босне, Лике, Санџака, па и Старе Србије, у веома богатој рубрици Дописи задржаван је аутентичан израз анонимних дописника.

У дописима из Подгорице, Црмнице и Боке которске, у Црногорцу за 1871. годину задржани су облици: бевојка, хћела, овди, њеколико, приђе, одчесове користи, овијех дана.

Политички текстови пренесени из српских листова нијесу ијекавизирани. У прилозима прештампаним из хрватске штампе задржаван је аутентичан израз, па и генитив множине именица са словом х на крају, које и није имало гласовне вриједности. У тексту прештампаном из хрватског листа Заточник, у Црногорцу 1871. године (бр. 25) налазе се облици генитива: неких људих, у Маћарах, пуних шест мјесеца и х.¹⁰

Осамдесетих година прошлога вијека у црногорској штампи, а и у писаној ријечи уопште, остварен је озбиљан напредак у примјени језичке норме Вука и Даничића. У широком кругу интелектуалаца, извањаца и Црногораца, без иједног стручног филолога, у улози „гонитеља језичких јереси”,¹¹ како каже Симо Матавуљ у Биљешкама једног писца, нашао се Војвођанин Јован Павловић, обожавалац Буре Даничића још из студентских дана на Великој школи у Београду, писац Малесрпске граматике (из 1874. године), школског приручника чија је материја изведена из Даничићевих *Облика српског језика* (1863), признат и цијењен као најдаровитији новинар у „Јужном Словенству”,¹² писац који је у својим публицистичким радовима пружао образце чистог језика и доброг стила. Колико је у тој средини била неопходна појава једног „ревног прогонитеља језичких јереси” свједочи и Симо Матавуљ који, у Биљешкама једног писца, и себе сврстава међу неупућене у језичку материју.

¹⁰ „Црногорац”, 1871, 25.

¹¹ Симо Матавуљ, *Биљешке једног писца*, Цетиње, 1975, 192.

¹² Исто, 192.

Суочен са покушајима да се језичка норма што више приближи „домаћем произношају” и „чистој еуфонији”, што је особито испољено у већ споменутих опредјељењима Лазара Томановића,¹³ Павловић је у „пријатељском разговору”, вођеном на страницама Ц р н о г о р к е са овим истакнутим научним и јавним радником из Боке Которске, наводећи локализме из црногорских говора (д о ђ о г, д о б р и ј а х, л и ј е п и ј а х, ј а б у к а х, ж н а м), истакао, као један од примјера за дијалекатску шароликост на подручју српскохрватског језика, и овај принципијелан став:

„Ако би се почело писати онако како се провинцијално говори на овој или оној страни нашега народа, онда бисмо од јединства својега језика отишли још даље него што смо данас су три дијалекта, јер би нам се језик раскоматао на десетак дијалеката кад бисмо провинцијализме унијели у писаћи језик”.¹⁴

Колико је Павловић био привржен Даничићевој норми, свједочи и чињеница, што је он налазио оправдања за Томановићев предлог да се у писаном језичком изразу примијени тзв. ијекавско јотовање (типа *ћ е в о ј к а, ћ е р а т и*), али се ипак залагао за нејотоване облике „зато што је Даничић тако писао”.¹⁵

У информативном и научном стилу црногорских публикација, у таквим околностима све мање је било одступања од научно утврђене норме. Примијењен је фонетски правопис, отклоњени су из језика битни фонетски и морфолошки елементи „домаћег произношаја”.

У једној анализи језика у часопису Ц р н о г о р к а, којом су обухваћени глаголски облици, утврђено је да су „подударана основа и облика глаголских ријечи са нашим савременим литерарним језиком изразита и многобројна”, те да се све те многобројне језичке црте „употребљавају а у складу са вуковско-даничићевском књижевнојезичком нормом”.¹⁶ Као карактеристична црта јављала се напоредна употреба облика придјевске и замјеничке промјене (л и ј е п и ј е м и л и ј е п и м, о в и ј е х и о в и х), с тим што су облици типа л и ј е п и м, о в и х све више употребљивани не само у ијекавски писаним текстовима српског пјесника Лазе Костића већ и у језику ијекаваца Васе Пелагића (почетком седамдесетих година) и Црногораца, књижевника и научних радника, Јована Поповића Липовца, Новице Ковачевића Граховског, Петра Миљанића и још неких. Примјера ради, Јован Поповић Липовац у својој путописној прози *А х а л и Т е ж и н ц и* или *Т у р к о м а н и*, објављеној у часопису Ц р н о г о р к а 1884. године, пише:

¹³ Л. Т., „Мало о правопису — писмо уреднику”, *Црногорка*, 1884, 37, 212—213.

¹⁴ Јован Павловић, „Одговор”, *Црногорка*, 1884, 37, 214.

¹⁵ Исто, 214.

¹⁶ Јелисавета Суботић, „Прилог познавању развитка књижевног језика у Црној Гори”, Посебан отисак из *Зборника Матице српске за филологију и лингвистику*, XXIX/2 за 1986, 102.

з а р о б љ е н и х ж и т е љ а , н и к а к в и м р е з у л т а т о м , с в о ј и м ш а т о р о м ,¹⁷ т а к в и х ч е т а и с л и ч н о . П и с а ц в е ћ с п о м е н у т е ш к о л с к е г р а м а т и к е Б у р о Ш п а д и ј е р п р е н е б р е г а о ј е т у ч и њ е н и ц у , п а ј е н а к р а ј у п р о ш л о г в и ј е к а т е о б л и к е с а с в и м з а о б и ш а о у с в о м ј е з и ч к о м п р и р у ч н и к у , а з а т и м , у п о л е м и ц и с а у р е д н и ц и м а К њ и ж е в н о г л и с т а , М и р к о м М и ј у ш к о в и ћ е м и С а в о м В у л е т и ћ е м , у п о р н о д о к а з и в а о д а т и o б л и ц и п р и п а д а ј у с а м о е к а в с к о м и з г о в о р у , в ј е р о в а т н о и з а т о ш т о н и ј е з н а о д а н а п о р е д н и o b л и ц и п о с т о ј е и у С р п с к о ј г р а м а т и ц и В у к а К а р а ц и ћ а , o б ј а в љ е н о ј у С р п с к о м р ј е ч н и к у 1818. г о д и н е (к о д В у к а : ж у т и м и ж у т и ј е м , в р у ћ и м и в р у ћ и ј е м ; к о д Ш п а д и ј е р а с а м о : ж у т и ј е м в р у ћ и ј е м) . П о л е м и к а o ј е з и к у , в о ђ е н а у п р в о ј г о д и н и o в о г а в и ј е k a н а с т р а н и ц а м а ц е т и њ с к и х ч а с о п и с а К њ и ж е в н и л и с т и П р о с в ј е т а , з н а ч и л а ј е o з б и љ а н д o п р и н о с у ч в р ш њ и в а њ у н а у ч н о з а с н о в а н е ј е з и ч к е н о р м е и п o т и с к и в а њ у т е н д e н ц и ј а d a с e и у к њ и ж е в н и ј е з и к ц р н o г o р с к e ш т а м п e y e д у п р o в и н ц и ј a л и з м и .

З а р а з л и к у o д и н ф o р м а т и в н o г и с т р у ч н o - н а у ч н o г с т и л а , у ј е з и к у к њ и ж е в н и х д ј е л а , o с o б и т o у п р и п o в и ј е т k a м а и з н a р o д н o г ж и в o т а , с в e в и ш e с e и с п o љ а в а o н a н o с п р o v i n c i j a l i z m a и a р х а и з m a , к a o e л e м e н a т i n d и v i d u a l i z a c i j e л и к o в a , т o л и к e н a с л a г e к o ј e п o н e г д ј e o м e т а ј у и р a з у м и ј e в а њ e т e к с т a . (С в ј e с т a н т o г a , п р и п o в ј e д a ч Л у к a Ј o в o в и ћ , ч и ј e ј e п р и п o в и ј e т k e o б ј а в љ и в a o ц e т и њ с к и ч a с o п и с Л у ч a , п р и л o ж и o ј e y з с в o ј у п р o з y , у п o с e б н и м и з д a њ и м a , и р ј e ч н и к п р o v i n c i j a l i z m a и a р х а и z a m a) .

Ц ј e л o к у п н o с т в a р a л a ш т в o н a Ц e т и њ у п o с љ e д њ и х д e c e н и ј a X I X в и ј e k a п р o ж и м a л a ј e и д e ј a o ч у в а њ y с в e г a ш т o ј e н a р o d н o , п a т р и ј a р х a л н o , ш т o o д л и к у ј e г o р ш т a ч к и д у х и м o р a л , к a к o б и „ н o в a Ц р н a Г o р a б и л a п р o д у ж e т a к с т a р e ” . У т р e н y т к y с e ш и р e г o т в a р a њ a з e м љ e п р e м a с т р a н o м с в и ј e т y , с т a н d a р д н и ј e з и к , к њ и ж e в н и и п o с л o в н и , п a ж љ и в o ј e ч у в a н o д y т и ц a ј a т y б и н ш т и н e . У т a к o з a м и ш љ e н o м ч и с т y н с т в y т р a ж e n a ј e п o д р ш k a o н d a ш њ и х п o з н a т и х л и n g v i c t a , п o с e б н o o н и х к o ј и с y к a o ј e р e s п р o г o н и л и i z ј e z i k a с v e ш т o s e o с ј e ћ a л o к a o п р и м ј e с a т y б и н ш т и n e , з a б o р a в љ a ј y ћ и d a ј e i z ј e z i k ж и в o р г a n и z a m , d a с y п р o м ј e н e у њ e м y п р a т и л a ц y к y п н o г д р у ш т в e н o г р a з в o ј a . П р и т o м e с y ч e с т o п р и з и в a н и у п o м oћ п р e д с т a в н и ц и ф и л o л o ш к e ш к o л e , к o ј a ј e , з б o г с в o ј e п р e т ј e р a n o c т и у з a х т ј e в и m a з a ч и с т o т o м ј e z i k a , п р e m a р и ј e ч и m a Ј o v a n a С к e р л и ћ a , „ б и л a т a к o к o б n a п o р a з в o ј н a ш e г к њ и ж e в н o г ј e z i k a ” .¹⁸

И a к o н и ј e б и л o ј a ч e г y т и ц a ј a с т р a n e т e р м и н o л o г и ј e , o ч у в a њ y ч и с т o т e с т a n d a р d н o г ј e z i k a б и л o ј e р и ј e ч и и у ц e т и њ с к o ј с р e д и н и . К a р a к т e р и c т и ч a n ј e у т o м п o г л e д y ч л a n a к С и m a М a т a в y љ a , o б ј a в љ e н у Н o в o ј З e т и 1889. г o d и н e , у к o ј e м y с e , п o р e д o c т a л o г a , к a ж e :

¹⁷ Јован Поповић Липовац, „Ахал и Текинци или Туркомани”, *Црногорка*, 1884, 8, 62—64; 9, 69—21; 10, 78—79, 11, 85—87; 12, 93—95; 13, 101—102.

¹⁸ Јован Скерлић, „Филолошки догматичари и књижевни језик”, *Писци и књиге*, II, Београд, 1966, 316.

„Црна Гора се поноси што је увијек била своја. То је не само њезина дика него и извор њезине снаге, па је штета кад се не држи чисто својега језика, да буде у томе узор српскијем крајевима”.¹⁹

Позивајући се на познатог филолога Јована Бошковића, који је указивао да „народни понос иште да се непотребне туђе ријечи истисну из говора”,²⁰ Матавуљ је, потраживши такве језичке форме у цетињској штампи, приредио списак ријечи којима нема мјеста у стандардном језику, са захтјевом да се на њихово мјесто врате народне ријечи. У том попису непожељних ријечи нашле су се и већ одомаћене ријечи, као: б р и г а д а (умјесто ње треба употребљавати в е л и к и п у к), г р б (треба: о б и л е ж је или б и л е г), о ф и ц и р (правилно је, као код Хрвата, ч а с н и к).

И књаз Никола је на учитељској скупштини 1889. године препоручио учитељима „да пазе као чувари српскога језика на његову чистоту, особито да се клоне у говору и писању туђих ријечи”.²¹

Колико је таква појава у језику била својствена писању ријечи уопште, свједочи и језички приручник *Теорија књижевности* професора Јована Љепава, издат на Цетињу 1896. године. Уз објашњење да „барбаризмима зовемо уопште ријечи и изразе који су позајмљени из странијех језика и лако се могу замијенити српскијем ријечима истог значења”, налазе се, поред осталих, и примјери: г е н е р а ц и ј а (мј. нараштај), х и п о т е з е (мј. претпоставке) и још неке већ одомаћене у књижевном језику.²² Доказујући да је језик „бедем народности”, „најприроднији мост који води к просвјети и народности”, писац школске граматике Буро Шпадијер, у страху од „поплаве потпуне туђинштине, критиковао је „новајлију”, професора Мирка Мијушковића, што је употријебио израз у *идућем броју*, мјесто у *броју који је на реду*”, те што, мјесто п и с а ц, пише а у т о р.²³

На другом мјесту аутор школског приручника *Приповијетке из старог завјета* изрекао је морално-политичку осуду критичару те школе књиге што је у свом приказу употријебио, поред осталих и ове ријечи: х а р м о н и ј а, п р о ц е с, с и т у а ц и ј а, е п и з о д а, л е к т и р а, т и п и ч а н, к а р и к а т у р а.²⁴

¹⁹ Симо Матавуљ, „Враћајмо народне ријечи на своје мјесто”, *Нова Зета*, 1889, 195.

²⁰ Исто, 195.

²¹ „Учитељска скупштина”, *Грлица — календар црногорски за 1889. годину*, 62.

²² Јован Љепава, *Теорија књижевности*, Цетиње, 1896, 18.

²³ Буро Шпадијер, *Одговор М. Мијушковићу на оцјену моје граматике* (прештампано из *Књижевног листа*), Цетиње, 1901, 22.

²⁴ Андрија Јовићевић, *Одговор на критику „приповијетке из Старог завјета”*, *Просвјета*, 1901, 9, 519-522.

Ако се уопште може говорити о језичкој „јереси“ у писаној ријечи на Цетињу, то се у првом реду односи на употребу језичких форми из локалних говора.

У циљу што досљедније примјене Вүкове језичке и правописне норме, у црногорској штампи постављано је и питање постизања потпуног јединства стандардног српскохрватског језика, на тај начин што би био напуштен екавски изговор и отклоњене све друге разлике настале током примјене Вүкових језичких начела и Даничићевих норми. Уредник књижевног часописа *Нова Зета* (1889—1891) Лазар Томановић крајем осамдесетих година прошлог вијека доказивао је да је језик битан елеменат у постизању српскохрватског књижевног јединства. У својим прилозима *Наше књижевно јединство* и *Још о књижевном јединству* он је истакао два питања битна за постизање тог циља — фонетски правопис и ијекавски изговор. У том циљу писао је о томе како су и Хрвати уважавали Вүкова начела „од како су почели присвајати језик дубровачко-далматинских списатеља и српских народних умотворина, слиједећи науку Вүкову, Даничићеву и Будманијеву“, те да су прихватили штокавштину „и сада хоће да приме фонетички правопис“.²⁵ Пошто су у истом циљу икавци прихватили ијекавштину а ијекавци „напуштају добар дио свога слаткога изговора“, дужност је екаваца да повуку нов потез — да прихвате Вүков ијекавски изговор.²⁶ Тај закасњели позив за напуштање екавског изговора у српскохрватском књижевном језику, настао четврт вијека послје Вүкове смрти, у вријеме када су два изговора у једном језику ухватила дубоког коријена, а већ се појављивале и идеје о предности екавског над ијекавским изговором, остала је без икаквог одзива у научној јавности наше земље.

У стручно-научним прилозима, објављиваним у часописима, ипак се отишло даље од крутих правила којима су допуштане само оне стране ријечи којих нема у нашем језику као и „техничке ријечи“ које су „усвојене у цијелом изображеном свијету за какву науку: геометрија, физика, алгебра, ботаник, зоологија, хемија, термометар и т.д.“. У тим прилозима, посебно оним који су настали ослањањем на радове руских научника, примјетна је и сувишна употреба русизма. Примјера ради, у прилогу љекара Петра Миљанића „Памтење и његова важност за здрав и плодан умни рад“, објављеном у *Лучи* 1895. године, налазе се такве ријечи и изрази: памтење, упечатак (умјесто утисак), ображење (м. машта), отсуствујуће лице, конач (м. крај), аутоматичност, по поводу тога (м. пово-

²⁵ Лазар Томановић, „Наше књижевно јединство“, *Нова Зета*, 1889, 1, 13.

²⁶ Лазар Томановић, „Још о књижевном јединству“, *Нова Зета*, 1889, 2, 89.

дом), умствено васпитање, сравањује (м. упоребује), писмена (м. слова) и др.²⁷

Упознавање законитости стандардног српскохрватског језика и његово чување од туђинских утицаја одвијало се у средини прожетој вуковским духом. У тежњи да се сачува морал патријархалног ратничког народа, при крају XIX вијека развио се покрет за прикупљање народног стваралаштва као скровишта у којему се чувају узвишене народне особине. У том покрету дјеловали су ревносни вуковци, који су с поносом истицали да су следбеници великог прегаоца. Записиване су и у штампи објављиване народне умотворине којих није било у Вуковим збиркама, употребљивани лексика народних говора и Вуков Рјечник и објављивани „прилошци” рјечнику српскохрватског језика. У том фолклористичком покрету језик је приказиван као „бедем народности”, а његово упознавање и његовање као прворазредна грађанска дужност. Све је то повољно утицало и на примјену језичких и правописних норми у средини гдје је стваран култ Вука Караџића, чија се бесмртност, према писању цетињске Луче поводом преноса његових посмртних остатака из Беча у Београд 1897. године, огледа у томе што је био „нестор српске књиге и језика, пошљедовач Саве Немањића, ратник за народно-политичко јединство, дуга србохрватског братства, учитељ новијех наших језичара, ширилац српске славе и величине, а друг српског гуслара”.²⁸

Radivoje ŠUKOVIĆ

APPLICATION OF VUK'S LINGUISTIC AND ORTHOGRAPHIC RULES IN MONTENEGRO IN THE 19th CENTURY

Summary

The first publication printed in Montenegro, almanac *Grlica* (Turtledove) (1835—1839) appeared during the final phase of Vuk's struggle for the standard language and orthography. Its spelling was old, yet the language of its contributions was that of Montenegrin and Herzegovinian peoples. The appearance of *Orlić* (Eaglet) in 1865, marked the introduction of Vuk's orthography in Montenegrin publications. By the end of the 19th century, the standard

²⁷ Др П. Миљанић, „Памтење и његова важност за здрав и плодан умни рад, *Луча*, 1895, 2, 76—85.

²⁸ Уредник, „Мир праху бесмртнога Вука”, *Луча*, 1897, 10, 403.

language deviated to some extent from the norms prescribed by Vuk and Daničić due to differences between the standard language and the Montenegrin vernaculars. During the 1880's the literary standard came to be much better known and more widely accepted owing especially to Jovan Pavlović, a well-known publicist and public man. The written language was carefully defended against foreign influence, primarily because it was regarded as a distinctive feature of national identity.